

УДК 378.072.1+378.014.6

Володимир Мокляк

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID 0000-0001-9922-7667

Оксана Мокляк

Полтавський державний аграрний університет
ORCID ID 0000-0003-1883-1593

Леся Петренко

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID 0000-0002-7602-8005
DOI 10.24139/2312-5993/2023.07/380-395

АВТОНОМІЯ УНІВЕРСИТЕТУ І ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті доведено, що якість вищої освіти тісно пов'язана з автономією й академічними свободами учасників освітнього процесу. Висвітлено принципи американської системи вищої освіти, що сприяє тому, що американські університети посідають перші місця у визнаних міжнародних рейтингах. Розкрито новаційну категорію «мультиверситет». Виокремлено погляд на автономію закладів вищої освіти в міжнародних освітніх документах (Лімська декларація про автономію та академічні свободи вищих навчальних закладів, послання Саламанкського з'їзду європейських закладів вищої освіти «Формування європейського простору вищої освіти», Берлінське комюніке «Створення зони вищої освіти Європи: Комюніке конференції міністрів освіти», Бергенське комюніке «Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей», Декларація Глазго Європейської асоціації університетів, Лісабонська декларація «Університети Європи після 2010 року: різноманіття за єдності мети» тощо). Репрезентовано переваги й недоліки автономізації вітчизняних університетів після прийняття ключового Закону України «Про вищу освіту».

Ключові слова: автономія, академічні свободи, якість освіти, навчальне середовище, сучасний фахівець, критичне мислення, освітня програма, рейтинг, університет.

Постановка проблеми. Автономія була й лишається одним з основних принципів успішної діяльності закладу вищої освіти (ЗВО). Доктрину суверенного ЗВО професор Женевського університету, доктор Б. Ольсон сформулював так: «Ідеальний незалежний університет повинен мати свободу у виборі керівника, моделі управління, об'єктів наукових досліджень, суспільного замовлення» (Мокляк, 2020). Лише в такому університеті може сформуватися гармонійно розвинена особистість, яка стане справжнім майстром своєї справи (Корсак, 2008; *Професійна педагогічна освіта*; Проценко, 2011; Сбруєва, 2013; Шиян, 2001). Суспільство XXI ст. називають інформаційним, саме тому, на думку Л. Полякової, актуальним

сьогодні є державне регулювання з дотриманням принципів автономії й академічних свобод навчальним середовищем університетських комплексів – мультиверситетів (Полякова, 2010).

Сьогодні надзвичайно важливими є питання якості вищої освіти та відповідальності за надані освітні послуги (*Вища освіта України і Болонський процес*). Здобувачі вищої освіти високо цінують якість знань і комфортне навчальне середовище.

З певністю можна стверджувати, що якість вищої освіти тісно пов'язана із самостійністю навчального закладу у викладанні, навчанні, проведенні наукових досліджень. За даними міжнародних рейтингів (*Академічний рейтинг світових університетів – 2023*) висока якість підготовки спеціалістів характерна для ЗВО зі значним рівнем автономії. Так, за рейтинговою оцінкою університетів (розробник – Шанхайський університет), серед перших п'ятдесяти найкращих зазвичай близько 30 місць посідають університети США, що користуються більшою автономією і мають більше академічних свобод порівняно з іншими ЗВО. Рейтинг складають на основі шести об'єктивних критеріїв, з-поміж яких: кількість випускників або співробітників, відзначених Нобелівською або Філдсовською преміями; кількість дослідників з високим рівнем цитування; кількість статей, опублікованих у *Nature* та *Science*; кількість статей, проіндексованих у *Science Citation Index-Expanded* і *Social Sciences Citation Index*; продуктивність університету на душу населення. За результатами рейтингу, у 2023 р. 3 університети США посіли перші місця світового рейтингу: Гарвардський і Стенфордський університети, Масачусетський технологічний інститут; четверте місце посів Кембриджський університет (Велика Британія). З-поміж перших п'ятдесяти найкращих 28 місць вибороли університети США.

Аналіз актуальних досліджень. У наукових здобутках вітчизняних і зарубіжних учених загальнопедагогічного напрямку розкрито динаміку розвитку вітчизняної університетської освіти, становлення ідеї університету (Д. Багалій, Л. Зеленська, О. Кірдан, Л. Корж-Усенко, М. Ярмаченко та ін.); певну увагу приділено особливостям самоуправління й академічним свободам (В. Вернадський, О. Воробйова, Н. Дем'яненко, С. Калашнікова, В. Луговий та ін.), висвітлено теоретичні і практичні аспекти процесу розвитку автономії у вітчизняних і зарубіжних закладах вищої освіти (Д. Коржов, Н. Левицька, О. Радул, С. Сірополко та ін.).

У розвідках освітньо-кваліметричного напрямку вибір релевантного інструментарію для побудови моделей якості освіти

представлено в працях І. Анненкової, Л. Одерій та ін.; вплив автономії на забезпечення якості вищої освіти схарактеризовано в наукових розвідках В. Мадзігона, І. Соколова, О. Хомерікі та ін. (Мокляк, 2017).

Мета статті – встановити зв'язок між автономією університету і якістю освіти.

Методи дослідження – авторський метод історико-педагогічного цілепокладання, а також методи історіографічного аналізу, інтерпретації й узагальнення, прогностичний.

Виклад основного матеріалу. З 1814 р. основні принципи американської системи вищої освіти – суверенітет навчального закладу і свобода вибору студентами навчальних дисциплін і курсів (*Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку, с. 274*). Університети мають повну автономію, володіють усіма академічними свободами, незалежні від Федерального Уряду. За умови, що університет успішно виконує функції з навчання й наукових досліджень, він користується повною свободою у здійсненні наукових досліджень і публікації результатів. В управлінні, організації й діяльності ЗВО США спираються на суспільні, а не державні структури, оскільки сферу вищої освіти віднесено до компетенції управління штатів, а не Федерального Уряду. В американських коледжах й університетах діє п'ятирівнева система адміністративного управління. Найвищий рівень у такому управлінні посідає керуюча або координуюча рада штату (провідний університет штату), рада опікунів або рада управляючих (приватні коледжі й університети). Основна функція таких рад – розробка загальної фінансової й академічної політики, здійснення контролю за користуванням майном і витратами. Звітністю є щорічні доповіді для виконавчої влади штату, у яких характеризуються: стан університету, прибутки й витрати, якісний склад викладачів, персонал, оклади, розподіл студентів, заплановані витрати.

При розробці сучасних концепцій управління вищою освітою в західноєвропейських країнах за основу було взято перспективний досвід децентралізованого управління вищою освітою в Сполучених Штатах Америки. Важливою особливістю американської системи управління системою вищої освіти є те, що провідна роль у регулюванні діяльністю відводиться професійним асоціаціям і регіональним добровільним об'єднанням шкіл і ЗВО. Контроль за освітніми закладами здійснюється за двома напрямками: загальним і спеціалізованим.

Дослідження зарубіжних учених стосовно автономії й академічних свобод в університетах США свідчать про те, що викладачі, які повідомляли про високий рівень автономії в ЗВО, були задоволені викладанням, відчували менше стресів, у них рідше з'являлося бажання кидати свою роботу. А коли у викладачів з'являється почуття відповідальності, успіху й змагання, виникає автономність, наслідком якої є високий рівень задоволення потреб і «підкорення більших вершин» (*Університетська автономія: збірник статей, с. 345*).

У своїй навчальній і науково-дослідній діяльності ці заклади спираються переважно на суспільні, а не на державні структури, що сприяє продуктивності їхньої діяльності. На сьогодні США мають світове лідерство щодо розвитку університетів. Університетські розвідки спрямовані на модернізацію навчання; фундаментальні дослідження переважають над прикладними й експериментальними. Тобто новітні знання та здобутки оновлюють економіку опосередковано через висококонкурентний людський капітал, що сформувався в університетах (Луговий & Слюсаренко & Таланова, 2015).

Приватний університет – суто американський феномен. Якщо промисловість і уряд будуть контролювати освіту, користі з цього не буде ніякої. Але багато приватних університетів стали залежними від уряду через фінансування, а приватне фінансування захищало від контролю з боку держави. Відповідальне управління університетом і його залежність від підтримки бізнесу приводять нас до інституту опікунства, який Я. Пелікан розглядає як позитивне явище. Дуже часто опікунська рада рятувала заклад від банкрутства; там, де на заміну опікунам прийшла байдужість або пряме втручання у внутрішні справи, відповідальність лягає на професорсько-викладацький склад і керівництво університету за невміння відстояти основоположні принципи ідеї університету (Пелікан, 2009, с. 131).

У 1982 р. з'являється поняття «мультиверситет» – університетський комплекс, що включає науково-дослідний центр; поняття, яке вказує на різноманіття цілей і типів університетів. Уведено в обіг президентом Каліфорнійського університету К. Керром. Закономірно, що поняття виникло на противагу тому, що зараз по всьому світу з'являється дуже багато закладів з назвою «університет». Одні пропонують освіту після рівня «бакалавр», інші займаються суто науковими дослідженнями, працюють над формуванням критичного мислення здобувачів освіти. Переконані, що ідея мультиверситету є логічним продовженням ідеї

дослідницького університету В. Гумбольдта, де навчання обов'язково поєднується з науковими дослідженнями, а викладачами є провідні науковці, які своїм прикладом залучають молодь до пошуку істини. Мультиверситет – специфічне інтелектуальне місто, що відіграє провідну роль у соціокультурному просторі, в центрі якого він знаходиться. Мультиверситет поєднує багато товариств, які мають спільну мету – пошук істини, оптимальна організація навчального середовища. Інше тлумачення поняття таке: багатофункціональний ЗВО, який містить різні рівні й умови, наприклад, елітні, масові, непрофесійні і професійні.

Значущість шанхайського рейтингу стимулює розвиток і реформування систем вищої освіти провідних країн світу. Наприклад, низький рівень французьких університетів зумовив перегляд нормативно-правової бази і прийняття нового закону, що надає університетам більше свободи. На жаль, у рейтингу 2023 р. українських університетів немає.

Рейтинг ЗВО Times Higher Education заснований у 2004 р. Під час оцінки керуються такими критеріями: вартість освіти; доступ до інформаційних ресурсів мережі Internet; забезпечення сучасним обладнанням; оцінка закладу корпоративними рекрутерами (рекрутер – дипломований фахівець з кадрової діяльності, з відмінними комунікативними здібностями та знанням психології. Виконує функцію посередника між тим, хто шукає вакансію, та роботодавцем). Усі рекрутингові компанії зорієнтовані на замовника. Рекрутинг – наймання робочої сили переважно через агентства (зазвичай для роботи за кордоном).

В основу рейтингу покладено 13 показників, які відображають 5 напрямів діяльності університетів: освіту (30 %), науково-дослідну роботу (30 %), цитованість (30 %), інтернаціоналізацію (7,5 %), залучення коштів з промисловості (2,5 %). Рейтинг розробляють, спираючись на офіційні статистичні показники, які надають ЗВО, оцінки експертів і національно-соціологічне опитування студентів; складають для студентів, корпоративних інвесторів і потенційних роботодавців.

Значну увагу автономії ЗВО приділено в міжнародних освітніх документах, у всьому світі спостерігається тенденція автономізації функціонування ЗВО.

За твердженням сучасних дослідників, автономія університетів ґрунтується на принципах, закладених у міжнародних документах у сфері вищої освіти: «Саме ці стратегічно важливі освітні документи окрес-

люють роль ЗВО, його місію, автономію, академічні свободи й суспільну відповідальність» (Бунда). Так, дослідницька та викладацька діяльність університетів, за Великою хартією, має бути незалежною від будь-якої влади, а свобода є основним принципом університетського життя.

Лімську декларацію про автономію та академічні свободи вищих навчальних закладів (1988) сучасні науковці називають «*jus cogens*» (імперативними нормами міжнародного звичаєвого права). Так, М. Савчин, дослідник у галузі юриспруденції, зазначає, що основні положення автономії ЗВО за Лімською декларацією такі: 1) фінансова незалежність; 2) можливість надання безоплатної вищої освіти для всіх, хто доведе здатність навчатися згідно з вимогами; 3) незалежність від держави та інших суспільних сил (Савчин).

У посланні Саламанкського з'їзду європейських закладів вищої освіти «Формування європейського простору вищої освіти» (29–30 березня 2001 р.) автономію також визначено як домінанту діяльності. У Берлінському комюніке «Створення зони вищої освіти Європи: Комюніке конференції міністрів освіти» (19 вересня 2003 р.) автономію пов'язують з відповідальністю та якістю системи навчання. У документі «Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей» (відомому під назвою Бергенське комюніке, 19–20 травня 2005 р.) визначено автономію інституцій вищої освіти як необхідну умову для здійснення реформ у Європейському просторі.

На важливості автономії для проведення реформ, підвищення якості діяльності, взаємозв'язку із підзвітністю наголошено і в Декларації Глазго Європейської асоціації університетів (15 квітня 2005 р.). Автономія університетів та різноманітність поставлених перед ними завдань є необхідними умовами забезпечення ефективної роботи. Університети співпрацюють з урядом країни з метою надання їм самостійності в питаннях проведення узгоджених з владою реформ.

У Лісабонській декларації «Університети Європи після 2010 року: різноманіття за єдності мети» (13 квітня 2007 р.) визначено функціональну суть автономії університетів як здатність адаптуватися до суспільних змін; виокремлено академічну, фінансову, організаційну, автономію в кадровій політиці. Ці види автономії детально схарактеризовано у висновках ЄАУ (Європейської асоціації університетів) за результатами проекту ATHENA:

1) академічний – чітка регуляція кількості студентів, їх відбір, реалізація програм, вибір мови навчання, визначення змісту освітніх програм та механізмів і провайдерів забезпечення якості;

2) організаційний – вибір процедури та критеріїв щодо призначення ректора, співпраця з зовнішніми членами органів врядування, визначення структури вишу, юридичні утворення;

3) кадровий – процедури прийому персоналу, заробітна плата, звільнення працівників, кар'єрний ріст;

4) фінансовий – модель фінансування, можливість позики коштів, встановлення плати для вітчизняних і зарубіжних студентів (*Автономія університетів України: аналіз і план дій*).

Програма ATHENA, що здійснюється за підтримки програми Європейського Союзу TEMPUS, має на меті сприяння вдосконаленню функціонування університетів шляхом розвитку їх автономії і забезпечення фінансової стійкості в Україні, Молдові й Вірменії. За даними програми, Україна має 80% кадрової, 51% академічної, 46 % фінансової (Київський національний університету імені Тарас Шевченка має тут більше свободи) і 44 % організаційної автономії. Є країни з набагато більшим відсотком рівнів автономії. Тому пропозиціями програми є перспективний план дій по кожному з видів автономії і рекомендації для процесу реформування систем вищої освіти досліджуваних країн (з виокремленням необхідних умов і завдань та цілей).

Завдання та цілі, визначені проектом на системному рівні:

- 1) впорядкувати та спростити правила та процедури для університетів;
- 2) удосконалити механізми розподілу державного фінансування;
- 3) збільшити обсяг державних інвестицій у галузь вищої освіти, зокрема, для проведення наукових досліджень;
- 4) надати університетам більшу свободу у встановленні плати за навчання для студентів контрактної форми навчання, зокрема, для іноземних студентів;
- 5) передати університетам контроль за кадровими структурами та процедурами;
- 6) право власності на майно й оренда без отримання дозволу;
- 7) стимулювати диверсифікацію джерел доходів і створити у галузі вищої освіти сприятливий клімат для комерційних інвестицій;
- 8) усунути нагляд органів влади за процесом відбору студентів;
- 9) надати університетам можливість самостійно визначати мову викладання та скоротити обов'язковий зміст навчальних курсів;
- 10) забезпечити підтримку розвитку кадрового потенціалу в навчальному закладі шляхом надання додаткового

фінансування; 11) провести оцінку погодженого плану реформування із залученням незалежних міжнародних експертів (*Автономія університетів України: аналіз і план дій, с. 36*).

Завдання та цілі визначено також на інституційному рівні: 1) розвивати та розбудувати потенціал навчального закладу та кадровий потенціал; 2) прийняти систему повного обліку витрат як принцип фінансового планування; 3) спростити процедури закупівель; 4) вдосконалити внутрішні механізми розподілу фінансування; 5) збалансувати централізацію та децентралізацію; 6) розвинути мережу співпраці з іншими закладами для обміну досвідом і здійснення заходів, погоджених з ATHENA; 7) скласти конкретний план змін з механізмом оцінки їх успішності (*Автономія університетів України: аналіз і план дій, с. 36*).

Європейські цінності вищої освіти – інституційну автономію, академічні свободи, соціальну справедливість – описано в Лювенському «Комюніке конференції європейських міністрів вищої освіти» (28–29 квітня 2009 р.). Передбачено, що ЗВО здобудуть більшу фінансову автономію, але будуть відповідати на запити суспільства і звітуватися за власну діяльність.

Узагальнені висновки світового товариства включають такі основні положення: 1) сучасні соціально-економічні умови демократичних держав вимагають підвищення автономії ЗВО; 2) система вищої освіти, яка складається з автономних структур, повинна забезпечуватися більш гнучким управлінням на національному рівні; 3) принципи, за якими має управлятися автономний ЗВО, – підзвітність, відкритість і розподіл стратегічних й оперативних функцій управління; 4) динаміка розвитку автономії ЗВО є різною, й вона визначається особливостями соціально-економічного розвитку країни і традиціями становлення й функціонування вищої освіти (*Кількість вузів в Україні за роки незалежності скоротилася на третину*).

Реформування системи вищої освіти в Україні після прийняття Закону України «Про вищу освіту» (2014) побудоване на засадах самостійності ЗВО: 1) стабільний розвиток на основі автономії в академічній, організаційній і фінансовій сферах; 2) якість підготовки фахівців у ЗВО стане основою конкуренції між ними; 3) проведення ЗВО внутрішнього публічного моніторингу, результати якого будуть розміщені на їхніх сайтах; 4) створення Національного агентства з якості вищої освіти тощо. Аналізуючи основні напрями імплементації

та кроки Міністерства освіти і науки України, бачимо, що ЗВО стають автономними, тому що самі будуть складати правила прийому, присвоювати наукові ступені та вчені звання, розподіляти кошти тощо. Але реалізація вищевказаної програми імплементації триває, через деякий час можна буде проаналізувати якість підготовки фахівців самостійними ЗВО відповідно до нового Закону.

У Законі України «Про вищу освіту» чітко визначено права (стаття 62) осіб, які навчаються в ЗВО: 1) вибір форми навчання під час вступу; 2) безпечні й нешкідливі умови навчання, праці та побуту; 3) трудова діяльність у позанавчальний час; 4) додаткова оплачувана відпустка та інші пільги, передбачені для осіб, які поєднують роботу з навчанням та багато інших (усього 28 прав, визначених пунктом 1 статті та ще 9, визначені пунктами 2–10). Обов'язки ж студентів (стаття 63) зводяться до таких: 1) дотримуватися вимог законодавства, статуту й правил внутрішнього розпорядку ЗВО; 2) виконувати вимоги з охорони праці, передбачені відповідними правилами й інструкціями; 3) виконувати вимоги освітньої (наукової) програми.

Варто зазначити, що студентське самоврядування в сучасних українських ЗВО отримало потужну нормативно-правову базу, а також фінансування (у розмірі не меншому, ніж 0,5 відсотка власних надходжень, отриманих ЗВО від основної діяльності), визначене Законом України «Про вищу освіту» (стаття 40).

Проте, незважаючи на широку нормативну підтримку автономії та академічних свобод в Україні, у зв'язку з реформуванням освітньої галузі залишається багато нерозв'язаних питань підготовки сучасного фахівця. Так, в аналітичній записці «Автономізація університетів як складник реформи вищої освіти в Україні» автономію вищої освіти розглядають як потужний механізм підвищення конкурентоспроможності випускників вітчизняних ЗВО, що має слугувати входженню України в єдиний європейський і світовий освітній простір і сталому розвитку суспільства (*Автономізація університетів як складова реформи вищої освіти в Україні*). На жаль, чимало українських університетів не відповідають ідеї сучасного університету, оскільки держава все ще продовжує контролювати їх, тоді як саме автономія повинна сприяти подоланню системних проблем у вищій освіті: 1) незбалансованість мережі ЗВО; 2) високий рівень корупції; 3) інфляція стандартів освіти; 4) низький рівень оплати праці викладачів та співробітників; 5) ізоляція від міжнародної інтелектуальної спільноти; 6) відрив викладання від

сучасної науки; 7) потенційні загрози реалізації автономії (тиск на ректора з боку владних структур).

Розв'язання ключових проблем сприятиме розвитку автономії вищої школи: 1) пошук і досягнення оптимального балансу між загальнодержавним, регіональним регулюванням, управлінням вищою освітою через спеціалізовані організації-посередники й суспільні організації й автономією ЗВО; 2) пошук адекватних вимог сучасної автономії організаційно-правових форм; 3) збереження спадковості традицій автономії і розвиток сучасних форм її реалізації; 4) визначення форм підзвітності державі й суспільству, відкритість і прозорість діяльності, зокрема і у фінансовій сфері; 5) розробка моделей автономії і відповідних критеріїв, визначення її змісту й детермінант; 6) баланс зростаючої автономії ЗВО з організацією внутрішнього управління.

На початку XXI ст. перед вищою освітою постали такі завдання: 1) забезпечити перехід до динамічної ступеневої системи підготовки сучасних фахівців; 2) формувати мережу ЗВО, яка б задовольняла інтереси особистості, розвивала критичне мислення здобувачів освіти, потреби кожного регіону зокрема й держави загалом; 3) підвищувати освітній і культурний рівень суспільства; 4) підносити вищу освіту України до рівня розвинутих країн світу й інтегрувати в міжнародне освітнє товариство (Яблонський, 1998, с. 43). Б. Пунько трактує *автономію університету* так: 1) це академічні свободи, необхідні для розвитку особистості, суспільства, держави; 2) це продукування й поширення знань; проведення просвітницької, культурної і громадської роботи в суспільстві; виконання наукових досліджень на замовлення; 3) це самостійна регуляція власної академічної структури, встановлення власних освітніх програм, визначення власних пріоритетів наукових досліджень, видача дипломів (Пунько, 2013, с. 10). Від того, як кожен викладач скористається правом академічних свобод, який ступінь творчості він вкляде у свою працю, залежить віддача Університету суспільству. Безперечно, розширення автономії зумовлює зростання рівня відповідальності перед суспільством.

Університет – автономна інституція, незалежність якої приймає сучасне суспільство за умови, що академічна спільнота може бути частиною цього суспільства. Якщо суспільство довіряє університету, то немає приводу не надати йому автономію, необхідну для досягнення найвищого рівня. Університет для власної вигоди має погодитися на контроль з боку суспільства.

Сучасний університет повинен функціонувати в умовах суперечності – з одного боку, він має зберегти свою автономію, з іншого – посилювати взаємодію з суспільством й економічним життям. На жаль, більшість ЗВО сучасної України наділена рисами «державної машини постіндустріального типу» (Верланов & Казарезов, 2009, с. 33), яка підконтрольна державі, особливо адміністративно й фінансово, ступінь академічних свобод незначний порівняно з іншими країнами. Управління ж, організація та діяльність ЗВО повинні здійснюватися з дотриманням принципів інституційної автономії, академічних свобод, самоврядування, системності, наступності, науковості, гуманізації, демократизації, компетентності, цілеспрямованості, оптимізації, активності й ініціативи, виконання працівниками ЗВО своїх обов'язків, відкритості, прозорості, суспільної відповідальності. Рекомендаціями щодо використання автономії та академічних свобод для подолання зазначених вище системних проблем вищої освіти є: 1) кадрова політика; 2) матеріально-фінансове забезпечення; 3) контроль якості освітніх послуг; 4) співпраця держави й суспільства.

За часів незалежності України почався бурхливий процес реорганізації системи вищої освіти, поступово окреслюється її європейський вектор. Проте постійно в суспільстві спостерігається процес «вирівнювання»: виклики суспільства $\Rightarrow$ нормативне регулювання вищої освіти $\Rightarrow$ діяльність університетів. Ці суперечності і є тими рушійними силами, що зумовлюють появу надзвичайно глибоких і цікавих праць, що розкривають філософське осмислення ідеї й місії університету.

Я. Пелікан у книзі «Ідея університету» зазначає: «Хоч би якою не була ідеологічна орієнтація університету, він має бути вільною, незалежною й відповідальною громадою, і там, де це не так, виникає необхідність нагадувати університету, а разом з ним – державі, Церкві, приватним спонсорам, що це повинно бути саме так і не інакше» (Пелікан, 2009, с. 13). Польський професор Є. Аксер також упевнений, що як із часів виникнення, так і зараз *університет* має бути незалежний від міста, церкви, держави і грошей. «Місто може дати університету справжню автономію у сфері дослідження та навчання й особливе право на навчання не суто професійне, а таке, що розвиває у слухача здібності до самостійного мислення» (*Університетська автономія: її друзі та вороги*, 2008, с. 26).

Висновки. Отже, науковий пошук дав змогу встановити специфіку автономії на сучасному етапі розвитку вищої школи в галузі підготовки сучасного фахівця: демократизація й гуманізація освітньо-виховного процесу, підтримка його сталого розвитку, підвищення креативності й конкурентоздатності, якості підготовки фахівців, зростання педагогічного партнерства викладачів і студентів, дотримання академічної доброчесності, розширення міжнародної співпраці у сфері вищої освіти тощо.

Перспективні шляхи автономізації ЗВО: створення механізму самооновлення університетів; розв'язання питань співвідношення колегіальних рішень й одноосібної відповідальності; визначення конкретної взаємодії законодавчої (рада) й виконавчої (ректорат) влади в навчальних закладах; поєднання автономії з відповідальністю закладу вищої освіти за якість і ефективність своєї діяльності; інтенсифікація науково-дослідницької роботи на основі вивчення процесу розвитку автономії; децентралізація університетської освіти; лібералізація управління університетами.

Перспективи подальших наукових розвідок. Предметом подальших наукових розвідок може бути вивчення якості підготовки фахівців з окремих спеціальностей у навчальному середовищі університету.

ЛІТЕРАТУРА

- Автономізація університетів як складова реформи вищої освіти в Україні. Аналітична записка. (Autonomy of universities as a component of higher education reform in Ukraine. Analytical note). Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/avtonomizaciya-universitetiv-yak-skladova-reformi-vischoi>
- Автономія університетів України: аналіз і план дій / Відділ з питань управління, фінансування та розробки державної політики. Асоціація Європейських Університетів. 2012–2015. Брюссель, 2011. 38 с. (Autonomy of Ukrainian universities: analysis and action plan / Department for Management, Financing and State Policy Development. Association of European Universities. 2012–2015. Brussels, 2011. 38 p.)
- Академічний рейтинг світових університетів – 2023. (Academic ranking of world universities – 2023). Retrieved from <https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2023>
- Бунда, В. Magna Charta Universitatum та вітчизняна університетська автономія. (Bunda, V. Magna Charta Universitatum and national university autonomy). Retrieved from <https://zakarpattya.net.ua/Blogs/89646-MAGNA-CHARTA-UNIVERSITATUM-TA-VITChYZNIANA-UNIVERSYTETSKA-AVTONOMIIA>
- Верланов, Ю. Ю., Казарезов, А. Я. (2009). Академічні свободи та автономія університетів: новий формат економічних відносин з державою. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Т. 109, вип. 96, 32–37. (Verlanov,

- Yu. Yu., Kazariezov, A. Ya. (2009). *Academic freedoms and autonomy of universities: a new format of economic relations with the state*. "Kyiv-Mohyla Academy". Т. 109, issue 96, 32–37.)
- Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя. Тернопіль : Навч. книга. 2004. 384 с. (Higher education of Ukraine and the Bologna process: teaching. manual / under the editorship of V. H. Kremin. Ternopil: Educational book. 2004. 384 p.)
- Кількість вузів в Україні за роки незалежності скоротилася на третину. (The number of higher education institutions in Ukraine during the years of independence decreased by a third). Retrieved from <https://euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=5144>
- Корсак, К. В. (2008). Вища освіта. *Енциклопедія освіти*. Київ : Юрінком Інтер. С. 98–100. (Korsak, K. V. (2008). Higher Education. *Encyclopedia of education*. Kyiv: Yurinkom Inter. P. 98–100.)
- Луговий, В. І., Слюсаренко, О. М., Таланова, Ж. В. (2015). Дослідження в університетах, навчання в академіях: шлях до інтеграції освіти і науки. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 4, 11–21. (Luhovyi, V. I., Sliusarenko, O. M., Talanova, Zh. V. (2015). Research in universities, study in academies: the way to the integration of education and science. *Pedagogy and psychology. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 4, 11–21.)
- Мокляк, В. М. (2017). Розвиток автономії в університетах України : монографія. Полтава : Дивосвіт. 464 с. (Mokliak, V. M. (2017). Development of autonomy in universities of Ukraine: monograph. Poltava: Divosvit. 464 p.)
- Мокляк, В. М. (2020). Фінансова автономія закладу вищої освіти: боротьба за якісні освітні послуги чи вдалі ринкові відносини. *Соціально-економічні, політичні та гуманітарні виміри національного та місцевого розвитку*: зб. наук. ст. учасників II Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Полтава, 9 квітня 2020 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, С. 39–43. (Mokliak, V. M. (2020). Financial autonomy of a higher education institution: struggle for quality educational services or successful market relations. *Socio-economic, political and humanitarian dimensions of national and local development*: coll. of science Art. participants of the II All-Ukrainian scientific-practical conf. (Poltava, April 9, 2020). Poltava: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, P. 39–43.)
- Пелікан, Я. (2009) Ідея Університету. Переосмислення. Київ : Дух і літера. (Pelikan, Ia. (2009) The Idea of the University. Rethinking. Kyiv: Dukh i Litera.)
- Полякова, Л. П. (2010). Державне управління інформаційно-освітнім середовищем інноваційних університетських комплексів : автореф. дис. ... д-ра наук. з держ. упр. : 25.00.02. Донецьк, 40 с. (Poliakova, L. P. (2010). State management of the information and educational environment of innovative university complexes: autoref. thesis ... Doctor of Sciences. from state management : 25.00.02. Donetsk, 40 p.)
- Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ імені І. Франка, 2014. 443 с. (Professional pedagogical education: formation and development of pedagogical knowledge: monograph / edited by O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr: I. Franko State University, 2014. 443 p.)

- Проценко, І. (2011). Саморефлексія університету як нова освітня парадигма. *Політичний менеджмент*. 4, 46–51. (Protsenko, I. (2011). University self-reflection as a new educational paradigm. *Political management*. 4, 46–51.)
- Пунько, Б. (2013). Автономія Університетів України: наукова доповідь суспільству. Львів : СПОЛОМ, 24 с. (Punko, B. (2013). Autonomy of the Universities of Ukraine: a scientific report to society. Lviv: SPOLOM, 24 p.)
- Савчин, М. Автономія університетів та проблеми їхнього фінансування. (Savchyn, M. Autonomy of universities and problems of their financing). Retrieved from <http://education-ua.org/ru/articles/124-avtonomiya-universitetiv-ta-problemi-jikhnogo-finansuvannya>
- Сбруєва, А. (2013). Інтернаціоналізація вищої освіти: пріоритети комплексної стратегії Європейського Союзу: зарубіжний досвід. *Вища освіта України*. 3, 89–95. (Sbruieva, A. (2013). Internationalization of higher education: priorities of the integrated strategy of the European Union: foreign experience. *Higher education of Ukraine*. 3, 89–95.)
- Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. Київ : НІСД, 2008. 744 с. (Ukraine in 2008: annual assessments of socio-political and socio-economic development: monograph / by general. ed. Yu. H. Ruban. Kyiv: NISD, 2008. 744 p.)
- Університетська автономія : зб. ст. / упоряд.: С. Квіт та ін. Київ : Дух і Літера, 2008. 368 с. (University autonomy: coll. Art. / edited by: S. Kvit and others. Kyiv: Dukh i Litera, 2008. 368 p.)
- Університетська автономія: її друзі та вороги. Київ : Таксон, 2008. 180 с. (University autonomy: its friends and enemies. Kyiv: Takson, 2008. 180 p.)
- Шиян, Н. І. (2001). Шляхи вдосконалення процесу і змісту освіти у вищій педагогічній школі. *Зб. наук. праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія: Педагогічні науки*. Полтава. 1, 176–180. (Shyian, N. I. (2001). Ways of improving the process and content of education in the higher pedagogical school. *Coll. of science works of Poltava V. G. Korolenko State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*. Poltava 1, 176–180.)
- Яблонський, В. А. (1998). Вища освіта України на рубежі тисячоліть: проблеми глобалізації та інтернаціоналізації. Київ. 228 с. (Yablonskyi, V. A. (1998). Higher education of Ukraine at the turn of the millennium: problems of globalization and internationalization. Kyiv. 228 p.)

SUMMARY

Mokliak Volodymyr, Mokliak Oksana, Petrenko Lesia. Autonomy of the University and Quality of Higher Education.

Autonomy was and remains one of the main principles of the successful operation of a higher education institution. The doctrine of sovereign higher education institutions, professor of the University of Geneva, Dr. B. Olson, formulated as follows: «An ideal independent university should have freedom in choosing a leader, a management model, objects of scientific research, public order». Only in such university can a harmoniously developed personality be formed, who will become a true master of his craft. XXI century society is called informational, that is why, in L. Polyakova's opinion, state regulation of the educational environment of university complexes – multi-universities, in compliance with the principles of autonomy and academic freedom, is relevant today.

Today, the issues of the quality of higher education and responsibility for the provided educational services are extremely important. Those seeking higher education highly value the quality of knowledge and a comfortable learning environment.

It can be said with certainty that the quality of higher education is closely related to the independence of the educational institution in teaching, learning, and conducting scientific research. According to international ratings, the high quality of specialist training is characteristic of higher education institutions with a significant level of autonomy. Thus, according to the ranking of universities (developer – Shanghai University), among the first fifty best, about 30 places are usually occupied by US universities, which enjoy greater autonomy and have more academic freedom compared to other institutions of higher education. The rating is made on the basis of six objective criteria, among which are: the number of graduates or employees awarded with the Nobel or Fields Prizes; the number of highly cited researchers; the number of articles published in Nature and Science; the number of articles indexed in Science Citation Index-Expanded and Social Sciences Citation Index; university productivity per capita. According to the results of the rating, in 2023, 3 US universities took the first places in the world rating: Harvard and Stanford universities, Massachusetts Institute of Technology; the fourth place was taken by the University of Cambridge (Great Britain). Among the first fifty best, 28 places were chosen by US universities.

A modern university must function in conditions of contradiction – on the one hand, it must preserve its autonomy, on the other – strengthen interaction with society and economic life. The management, organization and activity of a higher education institution must be carried out in compliance with the principles of institutional autonomy, academic freedom, self-governance, systematicity, continuity, scientificity, humanization, democratization, competence, purposefulness, optimization, activity and initiative, and the performance by the employees of the institution of their duties, openness, transparency, social responsibility. Recommendations regarding the use of autonomy and academic freedoms to overcome the above systemic problems of higher education are: 1) personnel policy; 2) material and financial support; 3) quality control of educational services; 4) cooperation between the state and society.

During the time of Ukraine's independence, a stormy process of reorganization of the higher education system began, and its European vector is gradually being outlined. However, a process of «equalization» is constantly observed in society: challenges of society ⇒ regulatory regulation of higher education ⇒ activities of universities. These contradictions are the driving forces that lead to the emergence of extremely deep and interesting works that reveal the philosophical understanding of the idea and mission of the university.

Scientific research made it possible to establish the specifics of autonomy at the current stage of development of a higher school in the field of training a modern specialist: democratization and humanization of the educational process, support for its sustainable development, improvement of creativity and competitiveness, quality of training of specialists, growth of pedagogical partnership between teachers and students, compliance with academic integrity, expansion of international cooperation in the field of higher education, etc.

Promising ways of higher education institution autonomy: creation of a mechanism for self-renewal of universities; solving issues of the ratio of collegial decisions and individual responsibility; determination of the specific interaction of legislative (council) and executive (rectorate) authorities in educational institutions; combining autonomy with the responsibility of the higher education institution for the

quality and efficiency of its activities; intensification of research work based on the study of the process of autonomy development; decentralization of university education; liberalization of university management.

Key words: *autonomy, academic freedom, quality of education, educational environment, modern specialist, critical thinking, educational program, rating, university.*